

شورای عالی حوزه های علمیه قم

مرکز مدیریت حوزه های علمیه خاوران

مدرسه علمیه فاطمیه (سلام الله علیها) شهرستان شهرکرد

عنوان تحقیق

خانواده از منظر قرآن

استاد راهنما

خانم طاهری

پژوهشگران

مرضیه پارسا ، فاطمه سلیم پور ، اکرم اقبابایی ، مریم ابوسعیدی

تابستان ۹۵

چکیده

خانواده، نهادی است که با وجود تحولات اساسی جامعه، در اهداف و کارکردهای خود ثابت مانده و هنوز در همه جوامع اهمیت اساسی دارد. خانواده، مناسب‌ترین نظام برای تأمین نیازهای روحی و معنوی بشر است و بهترین بستر را برای تأمین امنیت و آرامش روانی اعضا، پرورش نسل جدید، اجتماعی کردن فرزندان و برآورده ساختن نیازهای عاطفی افراد فراهم می‌آورد. در عصر حاضر، با اثرپذیری از تحولات اجتماعی، صنعتی و علمی، در بیشتر جوامع از جمله ایران، مشکلات متعددی برای خانواده پدید آمده است. اختلاف‌های خانوادگی، طلاق، فرزندان بی‌سرپرست و بزه‌کاری نوجوانان و جوانان، نشان دهنده مشکلات اساسی در خانواده‌های ماست. در این مقاله، به این کانون پر از مهر و رنج آسیب‌شناسی آن می‌پردازیم و ویژگی‌های آن را از دیدگاه قرآن عین می‌کنیم.

خانواده از ابتدای تاریخ تاکنون، به عنوان اصلی‌ترین نهاد اجتماعی، زی‌بنای جوامع و خاستگاه فرهنگ‌ها، تمدن‌ها و تاریخ بشر بوده است. پرداختن به این بنای مقدس و برپاداشتن و هدایت آن به جایگاه واقعی‌اش، همواره سبب اصلاح خانواده بزرگ انسانی و غفلت از آن، موجب دور شدن بشر از حاکمیت حقیقی و سقوط به ورطه نابودی بوده است. اسلام به عنوان مکتبی انسان‌ساز، بهترین توجه را به ولایت خانواده دارد. از این رو، این نهاد مقدس را کانون تربیت می‌شمرد. ریک‌بخشی و بدبختی جامعه انسانی را رکن به صلاح و فساد این بنا وابسته می‌داند و هدف از تشکیلی خانواده را تأمین رکن‌های عاطفی و معنوی انسان از جمله دستیابی به آرامش برمی‌شمارد.

کارکرد و جایگاه خانه در قرآن

واژه ی بَیت به معنای خانه ، هفتاد و یک بار با مشتقات آن در صرغیه های بَیت و جمع آن بَیوت در قرآن کریم آمده است . این کلمات در دوازده مورد با مصداق بَیت الله، بَیْرِ کعبه (خانه خدا) ، دو مورد برای بَیت عِثَقی ، دومورد بَیت معمور و باقی به معنای خانه همان محیط مخصوص زندگی خانواده ، آمده است .

با نظر به آلت الهی و پرداختن آلت متعددی در قرآن به کلمه بَیت ، چَیْن به دست می آید که این مکان مسقف محدود که محل اجتماع و زیست جمعی بشر و اولین محیط رشد و پرورش است ، مورد عنایت حق بوده و بر حسب کارایی و جایگاهش درحالت انسانی ، از اهمیت بسزایی برخوردار است . در اینجا به بعضی از این موارد اشاره می شود :

محل تسکین:

اولین کارکرد خانه ، تامین آرامش جسم و تسکین جان اعضای آن است که البته مرهون امریت همه جانبه ی این محیط برای اعضاست . فضای محدود و امن خانه ، حریمی برای ابراز احساسات بطن اسرار ، ارضای غرائی و تامین رُکُزهای جسمی و روحی انسان است . این سکونت و امریت را خداوند به خود نسبت می دهد و می فرماید : و الله جعل لکم من بَیوتکم سکنا : خداوند از خانه های شما محل سکونت و آرامش برایتان قرار داد. ^۱ واژه سکن به معنای هر چینی است که انسان به وسیله ی آن تسکین یابد. ^۲ انسان علاوه بر رُکُز به سکونت در خانه ، به محلی برای تسکین آلام روحی ، رها شدن از برخی قیودات اجتماعی ، استراحت به نحو دلخواه ، خلوت کردن و راز و رُکُز با خدا و محرمان رُکُز دارد . اگر خانه تامین کننده این رُکُزها نباشد ، مسکن نخواهد بود.

محل ذکر و تلاوت آلت الهی:

واذکرن ما تَخلی فی بَیوتکن من آلت الله و الحکمه

به لحاظ آوری آنچه در خانه هایتان از آلت و حکمت تلاوت شده است. ^۳

آی خطاب به همسران پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) است و نکاتی از آن برداشت می شود :

فضای که از خانه و خانواده نصیب انسان می شود ، ارزشمند است و بایستی برای به کار گیری در زندگی حفظ شود .

۱ . نحل/ ۸۰

۲ . مفردات راغب ، ماده سکن

۳ . نور/ ۳۶

خانواده ی بچامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) الگوئی برای همه خانواده ها است ؛ لذا بانی عیش از دیگران مراقب امتثال اوامر الهی باشند . هر فرد بانی حافظ شئون ، موقعیت و آبروی خانواده خود باشد .

محیط آرام و مانوس خانه ، آن را مکاری مورد احترام و عنایت قرار داده است ؛ اما چنان چه این محل معبدی برای بندگی و ذکر حق واقع شود ، خداوند آن را رفیع و عظیم می گرداند ، چنانکه خطاب به رسول گرامیش می فرماید : « فی بھوت اذن الله ان ترفع و یذکر فھما اسمہ سبح لھ فھما بالغدو والاصال »

رفعت و علو حقیقی خاص خداوند متعال است ؛ خانه ای که مسجد خداوند و محل تسبیح او باشد، رفیع و عظیم است .

آنچه از آبی فوق و تفسیری مرحوم علامه طباطبائی (المیزان) استفاده می شود ، این است که اگر خانه از هر پله ی و لویی منزہ بماند و به ذکر خدا و عبادت او مزی شود ، رفعت می یابد و از یک چهار دیھاری سرد و بی روح خارج می شود و هر چه صبغه ی الهی و معنویت بیشتر شود ، مقامی رفیع تر که مصداق کامل آن کعبه، خانه ی خداست .^۱

محل رابطه ای قدسی: « فاذا دخلتم بھوتا فسلموا علی انفسکم تحیی من عندالله مبارکہ طیبہ »^۲

مقصود از سلام کردن بر خود ، سلام بر اهل خانه است و اگر در اینجا نفرمود : بر اهل آن سلام کریم ، خواست یگانگی مسلمانان با یکدیگر را برساند ؛ چون همه انسانند و خدا همه را از یک مرد و زن خلق کرده است. علاوه بر این، همه مومند و ایمان، ایشان را جمع کرده، چون قوی تر از وهم و هر عامل دیگری برای یگانگی است. خداوند می فرماید : بر اهل خانه سلام کریم ؛ از آنجا که سلام بطن تحیتی مبارک از نزد پروردگار است ، عالی ترین ایجاد رابطه میان اعضای خانواده آن است که با تحیت و سلام بر یکدیگر برخورد کنند و خدا میان آنان باشد . این رابطه قدسی اگر در خانه برقرار شود ، به طور قطع به جامعه رهن کشانده خواهد شد. پس حقیقت سلام ، گسترش امریت و سلامتی در میان انسان هاست .^۳

لزوم حفظ حریم خانه:

از نظر قرآن ، خانه در مقام و جایگاه بالایی قرار دارد ؛ به قدری که حفظ حریم آن بر همگان توصیه شده است . خداوند متعال می فرماید : « لی ایھا الذین امنوا لا تدخلوا بھوتا غی بھوتکم حی تستانسوا و تسلموا »^۴

۱ . تفسیر المیزان ، سر محمد حسینی طباطبائی ، ۱۳۶۳ ، ج ۱۵ ، صص ۱۷۸ - ۱۷۹ .

۲ . نور/ ۶۱

۳ . خانواده در قرآن ، ص ۲۰۳ .

۴ . نور/ ۲۷

نکاتی که در امر ازدواج بای رعایت شود، به نظر ابن سرینا، به این شرح است:

▪ قانونی شدن

نخستین امری که بای از سوی قانونگذار به صورت قانون و سنت درآید، ازدواج است و با مشروع شناخته شدن ازدواج، هرگونه ارتباط جنسی خارج از محدوده ازدواج، نامشروع شناخته خواهد شد.

▪ تشویق و تحریم

مدعیان امور مدینه بای مردم را به ازدواج تشویق و دعوت کنند.

▪ علری بودن

ازدواج بای آشکار و علری باشد، زعی این امر از بروز تردی در نسبت و رهی اختلال درانتقال میراث اشخاص بهشگیری می کند. به گفته محقق داماد، این نکته در نصوص نبوی رهی آمده است: «اعلنوا النکاح ولو بالدف» عیری، نکاح و ازدواج را حتی با نواختن دف، آشکار سازی.

▪ ازدواج، بهمان محکم و استوار

ازدواج بای بهندی همیشگی و مستحکم باشد و در معرض تزلزل و بی ثباتی قرارنگید؛ چنانکه قرآن مجید نکاح را میثاق غلظت توصیف کرده است.^۱

▪ ضرورت رشد عقلاری و جسماری

ابن سرینا سن معینی برای ازدواج توصیف نکرده، بلکه گفته است: زمان مناسب وقتی است که فرد به بلوغ جسمی و رشد عقلاری برای اداره زن و فرزند برسد و از نظر اقتصادی، شغل و درآمد لازم را برای معاش خانواده داشته باشد.

▪ تأکید بر زندگی مستقل

ابن سرینا توصیف کرده است که وقتی فرزند با شغل خویش درآمدی به دست آورد، تدبیر آن است که ازدواج کند و از خانواده اش جدا شود. شریخ الرهی ابوعلی سرینا برای تدبیر خانواده اصولی دارد که دکتر محقق داماد در پژوهش های خود آنها را تبیین کرده است.

▪ احترام مرد

۱. حقوق خانواده، ص ۱۷۰.

ابن سرنه با استناد به آیه «الرجال قوامون على النساء»^۱ (قرآن مجید، گفته است: در روابط زوجین، رطبت خانواده با شوهر است. زنی اگر شوهر تحت سرپرده و اطاعت زن قرار گیرد، خانواده به سبب احساسی بودن زن و بیوی از هوی و هوس، به تباهی و فساد کثیده خواهد شد. لذا به نظر او، هیت مرد لازم است و مقصود از هیت آن است که مرد در برابر همسر و فرزندان از احترام لازم برخوردار باشد و هیچ کس او را کوچک نشمارد.

به گفته ابن سرنه، مرد برای داشتن هیت، بای احترام خود را در خانه با مراعات و مروت حفظ کند، به وعده های خود پایند باشد و از وعده های تحقق یافتنی بپرهیزد.

▪ تکریم همسر

به نظر ابوعلی سرنه، شوهر بای همسر خود را تکریم نمایی و اگر بخواهد زن را به حسن رفتار و رعایت حرمت خویش وادارد، راهی جز این ندارد و با تهدید و اجبار نمی تواند به این هدف دست یزد. زنی وقتی زن کرامت خود را بپند، در حفظ و تداوم آن می کوشد و از زوال آن می ترسد.

ابن سرنه در تبیین آنچه سبب تکریم زن می شود زنی^۳ نکته مهم را به این شرح مورد توجه قرارداده است:

▪ دادن زینت زیکو به همسر

به گفته ابن سرنه، با توجه به طبع زن و علاقه اش به زینت، مرد بای باتوجه به وضع ظاهری وی، به شخصیت زن احترام بگذارد.

▪ حفظ حجاب زن

ابن سرنه با استناد به دستور شریعت اسلامی، رعایت ستر و پوشیدگی زن از بیگانگان را از ضرورت های تکریم و احترام زن دانسته و بر آن تأکید کرده است.^۲

▪ پرهیز از برانگیختن حسادت زن

ابن سرنه، مرد را از توجه داشتن به زنی غمی از همسر خود و تحسین و تمجید او نزد همسرش برحذر داشته و گفته است این رفتار با هیت مرد که رکن خانواده است، منافات دارد و سبب بروز نفرت و خصومت مکن زن و شوهر می شود. از این رو، سعادت خانواده و ضرورت بیوی از فضائل اخلاقی حکم می کند که شوهر از این شیوه رفتار بپرهیزد.

۱. النساء / ۳۴.

۲. مسئله حجاب ، ص ۷۵.

فهرست منابع و مآخذ

۱. آنچه یک جوان بای بداند ؟ ترجمه : دکتر نصرت الله کاسمی ، انتشارات تهران بی تا .
۲. اسرار الصلوه ، آبی الله جوادی آملی ، دارالاسراء ، للنشر، قم ، ۱۳۷۳ .
۳. تفسیر کی، فخر رازی، بی تا .
۴. تفسیر نمونه مکارم شریازی ، ناصر، دارالکتب الاسلامی ، ۱۳۷۳ .
۵. حجاب در ادلای الهی ، علی محمدی آشنای ، چاپ اول ، انتشارات اشراق ، قم ، ۱۳۷۳ .
۶. خانواده در قرآن ، دکتر احمد بهشتی ، موسسه بوستان کتاب ، قم ، سال / ۸۵ ، چاپ ششم .
۷. دلهای نوجوان ، محمدرضا شرفی ، انتشارات تربیت ، تهران ، ۱۳۷۲ .
۸. روان شناسی رشد نوجواری و جواری ، علی اکبر شعاری نژاد ، انتشارات دانشگاه بجم نور ، تهران ، ۱۳۸۲ ، چاپ چهاردهم .
۹. زن در آینه جلال و جمال ، آبی الله جوادی آملی ، مرکز نشر اسراء ، قم ، مرداد / ۸۲ ، چاپ هفتم .
۱۰. فرهنگ برهنگی و برهنگی فرهنگی ، دکتر غلامعلی حداد عادل ، انتشارات صدا و سوره ، تهران ، ۱۳۷۲ .
۱۱. قرآن در خانواده ، ترجمه و مفاهیم قرآن به صورت پرسش و پاسخ و مسابقه ، مهدی محمودی ، منشور وحی ، ۸۳ .
۱۲. مجمع البیان ، طبرسی ، فضل بن حسن ، بیوت ، دار احیاء التراث العربی ، تحقیق رسولی محلاتی .
۱۳. مسئله حجاب ، مرتضی مطهری ، چاپ پنجاه ونهم ، انتشارات صدرا ، قم ، ۱۳۷۶ .
۱۴. مقدمه ای بر روان شناسی زن ، سید مجتبی هاشمی رکاوندی ، انتشارات شفق ، قم ، بی تا .
۱۵. المیزان ، طباطبائی ، سید محمدحسین ، بیوت ، موسسه الاعلمی للمطبوعات ، الطبعة الثانی ، ۱۳۹۴ ق .

۱۶. نظام حقوق زن در اسلام ، چاپ بهجت و سوم ، انتشارات صدرا ، قم ، ۱۳۷۶.

۱۷. نگاه ی به قوانین خانواده در قرآن کریم ، محمدرضا بندرچی ، مشهد ، دانشگاه فردوسی ، اسفند ، ۷۹.

نتیجه گیری

برخورداری از پرورش سالم در خانواده که نخستین پایگاه تربیتی است به فرد این فرصت را می دهد که در اجتماع موفق و قابل احترام باشد خانواده محل آسایش و آرامش و ابراه کوچکی است که فرد را به اقیانوس جامعه پیوند می دهد پدر و مادری که در تربیت فرزندان به گونه ای یکپارچه عمل می کنند و انتظاراتی تقریباً یکسان و مشخص دارند فرزندان را در یک مرکز مدیریت واحد قرار می دهند اگر والدین بخواهند با فرزندانشان صمیمی باشند باید نخست با خود صمیمی باشند رفتار صمیمانه اعضای خانواده می تواند مسیر صحیح را به فرزندان نشان دهد نباید با دیدن کودک ترین تخلف از واکنش شدید نشان داد برخورد منطقی با خطاها و لغزش فرزندان از اصول مهم ایجاد صمیمیت است امتیاز دادن و تشویق کردن فرزندان در قبال کارهای مثبت نقش ارزنده ای در سازندگی آنها دارد خانواده باید وقت کافی در اختیار فرزندان بگذارد و با آنها به گفتگوهای سالم و سازنده بپردازد و از دیدگاه های آنان بهره گیرد زیرا فرزندان دارای فکر و عقیده اند و باید به باورهای آنان نیز احترام گذاشت و با آنان رفتاری عادلانه داشت والدین باید خانه را محلی امن و پناهگاهی مستحکم برای فرزندان کنند و به یکدیگر احترام بگذارند در حضور آنان به مشاجره نپردازند و عیب های یکدیگر را بازگو نکنند هرگز در حضور دیگران به ویژه همسالان به پند و اندرز آنان نپردازند همچنین سخنی به آنها نگویند که خود بدان عمل نمی کنند والدین باید مسولیت های مختلف زندگی را به فرزندان خود واگذار کنند تا اهل اندیشه کار و سازندگی شوند همچنین باید به فرزندان خود کمک کنند تا درست بیندیشند و شوق بهتر شدن بالیاقت بودن پاکی و عفت در دوستی به وجود بیاورند اساسا برخورد سالم و سازنده اعضای خانواده احترام متقابل نسبه به یکدیگر و خیرخواهی برای خواشاوندان در تکوین شخصیت فرزندان جایگاه ویژه ای دارد

خانواده با پیمان ازدواج پایه گذاری می شود و این زوج ستون اصلی حیاتی ترین نهاد اجتماعی یعنی خانواده را تشکیل می دهند. هر قدر روابط میان همسران بهتر سالم تر و پرجاذبه تر باشد زندگی شیرین تر و باصفا تر می گردد و فرزندان بانشاط و موافقی تربیت می شوند. سلامت، استحکام و اقتدار عاطفی و منطقی خانواده در گرو برخورداری اعضا از بصیرت و بینش اجتماعی و نیز آگاهی های لازم در جهت سازندگی و پیش گیری از درگیریها، تضادها و کج روی هاست. بی تردید خانواده های لجام گسیخته و متزلزل جامعه متزلزل را به وجود می آورند. جامعه ای که در آن نشانه ای از خانواده های سالم یافت نشود، میزان طلاق روز به روز افزایش می یابد و به از هم پاشیدن نظام خانواده می انجامد. متأسفانه بخشی از زنان و مردان ما هنوز زن بودن و هنر مرد بودن را بلد نیستند. در این مجموعه، مهم ترین مسائل مربوط به راهکارهای برقراری روابط سالم و سازنده در خانواده بررسی شده است. امید است توانسته باشیم در راه تحکیم نظام خانواده گامی هر چند کوچک برداشته باشیم.